

SOSYAL BÖLÜNME - KENT DOKUSU İLİŞKİSİNİN İLKEL ÖRNEĞİ OLARAK ROMA

Hasan YAYLI*

Ali Buğra KÜÇÜK**

Öz:

Toplumların tarihsel ve sınıfsal çekişmelerinin izlenebildiği başlıca yer kenttir. Siyaset ve ekonomi temelde kente ait eylem alanları olduğu ölçüde bu alanlarla doğrudan bağlantılı olan toplumsal çatışma ve bölünmenin boyutu kentin yapısı üzerinden okunabilir. Bu çalışmanın amacı, pagan dönem merkez Roma kentlerinin ortak özellikleri üzerinden ilk dönem kentsel toplumsal bölünmenin yansımalarını aramaktır. Çalışmada özellikle Roma, Neapolis ve Pompeii kentlerinin ortak özellikleri temel alınmakla birlikte çalışma genellikle merkez Roma kenti üzerinden ilerleyecektir.

Antik Yunan'da olduğu gibi Roma yaşamının da temel belirleyeni kenttir. Kent, imparatorluk için sadece halkın yaşadığı yerleşim birimi değil, siyasi ve ekonomik faaliyetlerin yürütüldüğü yer olma özelliğinin yanı sıra Romalılığın gelecek nesillere aktarılabilirdiği, Roma kültürünün ve dininin yayılabildiği bir aygittir. Kentin fiziki varlığı, kentsoylu olanla kentin dışında yaşayan ve ekonominin gerçek üretici gücü olan köylü arasındaki farkın somutlaşmasıdır. Romalılar için bir kenti kent yapan unsurların tamamında da bu ayrıştırma görülebilir.

Toplumsal bölünmenin niteliği Roma sonrası dönemler için de kalıcı olacak, ayrıştırmanın yansıtıcı olarak mekânsal birimler farklı görünümde altında aynı yapısal özellikleri çağlar boyunca gösterecektir ki bu mekânsal farklılaşma modern kentler için de geçerliliğini korumaktadır. Bu açıdan kentsel mekânın birimlerini analiz etmek sosyal antagonizmanın analizi açısından da faydalı olabilir.

Anahtar Kelimeler: Bizlik, Mekânsal Yayılım, Kent, Sosyal Bölünme, Kentsel Mekân.

---

* Yrd.Doç.Dr., Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, hyayli@hotmail.com

** Arş.Gör., Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, alibugrakucuk@hotmail.com

**ROME AS A PRIMITIVE EXAMPLE OF SOCIAL
DIVIDE - URBAN FABRIC RELATIONSHIP**

Abstract:

The main space in which historical and political conflicts of societies can be observed is city. As politics and economics are the fields of acts fundamentally belonging to city, the size of the social conflict and division which are directly related to these two fields can be discovered through the structure of city. The object of this study is to search for the roots of primordial urban social divide through common characteristics of central pagan Roman cities. This study generally progresses through central Rome, though it includes the common characteristics of Rome, Neapolis and Pompeii.

The main determinant of Roman daily life was the city itself as was the case in Ancient Greece. The city, for the empire, was not only an allocation unit that the people lived in, but also a space in which political and economic works were carried on; and also an apparatus that was used for passing on Romanness to future generations and spreading out Roman culture and its religion. The physical being of city is to materialize the difference between the people lived in the city and the peasant who lived outside the city and who also were the real productive forces of economy. This difference can be seen in all components that makes a city for Romans.

The nature of social divide has become permanent for post-Roman era. Spatial units, as reflectors of the divide, have contained same structural characteristics under different appearances through the ages. Moreover this spatial differentiation remained valid for modern cities. In this respect, analyzing the units of urban space may be useful to analyze the nature of social antagonisms.

Keywords: Usness, Spatial Expansion, City, Social Divide, Urban Space.

GİRİŞ

Ben, insanın çevresel varlık ve koşulları anlamlandırmasıyla ortaya çıkmıştır. Ekonomik ihtiyaçların zorlamasıyla başlayan toplum idesi, ortak yaşamaya giden yolu açmış ve ilkel biçimiyle köyler bu ihtiyacı karşılamıştır. Bu anlamda köy, ortak üretim-tüketim-pazar yeri, bu ekonomik eylemleri baltalayacak dışsal faktörlere karşı savunmanın daha kolay gerçekleştirilebileceği bir alan ve yine bu ekonomik eylemleri güçlendirecek olduğu düşünülen dışsal mistik güçlere şükran sunulan bir yer olmuştur. Dolayısıyla köy, *Ben* algısının *bize* dönüştüğü ilk noktadır. (Toplumsallaşma, doğduğunda sadece biyolojik bir varlık olan bireyin, toplumun kurallarını, uygulamalarını, değerlerini, bilgilerini öğrenmesi, öğrendiklerine uygun davranma becerilerini elde etmesi ve böylece de toplumsal bir varlık hâline gelmesi sürecidir. (Kocacık, 1997:115). Metnin tamamında bu tanım göz önünde tutulmalıdır, zira Profesör Kocacık'ın tanımı, kendi içinde bireyin toplum tarafından *belirlendiği* olgusunu da yansıtmaktadır.)

Köyün ruhunda ve köy toplumunun psişik yapısının içeriğinde bulunan *biz* "C dayanışma, ortaklık, yardımlaşma, akrabalık "C, o topluma mensup bireylerin temel davranış kalıplarını belirleyen ve böylece başa dönerek toplumu yaratan bireyi *oluşturan* bir faktör hâline gelmiştir. Birey artık, ürettiğinin ve tükettiğinin hesabını topluluğa vermek, düşün törenlerine, cenazelere, toplu ibadete katılmak, dedikodularda taraf olmak, ihtiyaç durumunda yardımcı olmak ve köyün ortak işlerine katkıda bulunmak zorundadır. Ancak bu zorundalık dışarıdan dayatılmaktan ziyade artık *bize* genişlemekte olan *Benin* kendiliğinden yarattığı bir durumdur. Çünkü o varoluşunu *bizin* içinde eriterek gerçekleştirmektedir; ilk başta bu salt ekonomik çıkarların tatminiyken zamanla toplum içinde statü kazanmak (*zoon politikon*; politik hayvan) olacaktır ki her iki durumun da özü aynıdır.

Artık toplumun psişik ihtiyaçları tarafından denetlenen *Ben* patlamanın eşliğindedir. *Transandantal Benin* (Aşkın Ben) temel belirleyeni olan genişleme eğilimi sosyo-ekonomik yerleşim biriminde gerçekleşmekte olan sosyal yaşantının da içine sızmak zorundadır. Bu eğilim, zaman içinde, ilkel köy olarak tespit ettiğimiz sosyo-ekonomik birimin özünü değiştirerek ekonomi politik bir birime dönüşmesini sağlayacaktır. (Kentte siyasetin ortaya çıkışıyla ilgili olarak bkz: Akın, 2009:460-462). Bu bağlantı ile ilgili

olarak Wirth şöyle yazmaktadır: “Kent, birdenbire ortaya çıkmayıp bir gelişme sürecinin ürünü olduğundan, yaşam biçimi üzerindeki etkilerinde, daha önceki topluluklara egemen olan yaşam biçiminin görmezden gelinemeyeceği düşünülmektedir. Bu yüzden, farklı derecelerde de olsa, toplumsal yaşamımız, temel yerleşme biçimi tarıma, tımara ve köye dayanan daha eski toplumların izini taşır” (Wirth, 2002:79).

D) KARMAŞIK TOPLUM YAPISININ ORTAYA ÇIKIŞI

Bir ekonomi politik birim olan kentte yaşayan toplum köy toplumu ile aynı güdülerle hareket eder; bu yüzden iki bileşenden belirleyici olan ekonomi sabit kalmış, kontrol mekanizması konumundaki “sosyal” “politik”e dönüşmüştür. Ana fark, Toennies’in ayrıştırmasını kullanacak olursak, köye egemen olan *gemeinschaftin* (cemiyet) kentte *gesellschaftta* (topluluk) dönüşmesidir (Yörükân, 2006:40). Denetleyici ve yönlendirici artık toplumun kendisi değil, politik karar alma mekanizmasıdır. Denetleme faktörünün bireyin kendisinin de içkin olduğu toplumdan çıkarılıp kendine özgü bir yapılanması olan politika üretme mekanizmasına nakledilmesi bireyi kısmen de olsa özgürleştirmiştir. Kentte yaşayan *civitas* (vatandaş) artık bazı durum ve koşullar haricinde ve her daim hesap vermek zorunda değildir. Temel problemlerle zaten politika mekanizması ilgilenmektedir. Birey, kentte toplum tarafından da kontrol edilmemektedir; kent yapısının yarattığı mekânsal genişleme bireyleri birbirinden kopartmıştır, *oikos* (özel alan) artık tam anlamıyla özerktir. “Kentliler, yaşamsal gereksinimlerinin karşılanması için kırsal yörelerde yaşayanlara göre daha çok sayıda insana gereksinim duyarlar ve böylece daha çok sayıda örgütlenmiş grupla işbirliği içine girerler; ama belli kişilere daha az bağımlıdırlar ve birbirlerine bağımlılıkları, diğerlerinin oldukça farklı olan eylem alanları ile sınırlandırılmıştır” (Wirth, 2002:90-91). Dolayısıyla *oikosun* özerkliğinin bedeli olarak, kentsel ilişkiler kişisel, yapay, geçici ve parçacıdır; kent ahali, diğer bireyleri kendi amaçları doğrultusunda kullanılacak bir araç olarak görmekte ve çıkara dayalı ilişkiler kurma eğilimine girmektedirler (Wirth, 2002:91).

Verimliliğe bağlı hâle gelen bir toplumda üretimde uzmanlaşma, doğal olarak ekonomik etkinlikler üzerine yoğunlaşır (Hatt ve Reiss, 2002:29). Üretimin organizasyonu ile ortaya çıkan bürokrasi kentte daha profesyoneldir. Tüm bireyler üretimin tüm safhalarına katılmamakta,

sistematik bir iş bölümü yapılmaktadır. Hayvanları otlatmak ve hayvanların et, süt, yün, kürk gibi bedensel sunularından yararlanmak, tarlalar ile uğraşmak, balıkçılık, taşımacılık ve inşaa işleri yine başlangıçtan beri bu işlerle uğraşan halka ait; ürünleri (veya bu ürünlerden alınan vergilerin) toplanması, sınıflandırılması ve yeniden dağıtımı ise bu işlerin hukuk aracılığıyla sınırlarını belirleyen politik karar alma mekanizmasına bağlı olan bürokrasi sınıfına ait hâle gelmiştir. Dolayısıyla kenti köyden ayıran ilk özellikler, organizasyon ve bu organizasyonla güdümlenen mekânsal yayılma ve üretim hacminin artması olarak ortaya çıkmaktadır. Aralarında duygu ya da duyarlılık bağları olmayan bireylerin birbirine çok yakın bir biçimde yaşayıp berbaer çalışması, rekabetin, ilerleme güdüsünün ve karşılıklı sömürünün artmasına yol açmıştır (Wirth, 2002: 95). Dolayısıyla üretimin organizasyonu ile bağıntılı olarak kent, ilk sosyal bölünmenin de mekânı olmuştur. Üretim ve üretilenin yeniden dağıtımı aşamalarıyla ilgili olarak uzman olan ve uzman olmayan iki primordial (ilksel) sınıf ortaya çıkmıştır. Zaman içerisinde kentin köye kıyasla sağladığı refah, *oikosu* daha da özerkleştirmiş ve *oikosun* efendisi üretimin en alt aşamasındaki işlerin ağırlığından kaçınmaya başlamıştır. Bu zorunlu işleri efendi adına yapması amacıyla kölelere ihtiyaç duyulmuş, mekânsal yayılımın sayesinde köle ihtiyacı karşılanabilmiştir. Kentin büyümesi, kentin dışında kalan *terranın* (toprak) da büyümesi demektir ve bu alan büyüdükçe başka kentlerle etkileşime geçiliyordu. Böylece kentsel devrimle birlikte ilkelikten uygarlığa, yani devletsiz toplumdaki devletli topluma geçiş yaşanmıştır (Bumin, 1990:22). Üretimin organizasyonu ve bu organizasyonun büyüklüğü kenti devlet statüsüne getirmiş olduğundan, etkileşim içindeki kentler aynı zamanda çıkarları çatışan ve egemenlik mücadelesine giren devletçikler hâlini almıştı. Bu mücadelenin sürdürülme yöntemi olarak savaş aygıtı yeni ekonomik girdiler ve bu girdileri işletecek köleleri elde etme yöntemi olarak fazlasıyla kullanılıyordu. “Bir kurum olarak savaş, tıpkı krallık ya da bürokrasi gibi, M.Ö. 3000 yılları dolayında yapılan yeni bir icattır” (Erich Fromm’dan aktaran: Bumin, 1990:25). Böylece savaş, kentin mekânsal yayılımıyla paralel ilerleyen bir ekonomik eylem olarak belirlenmiş oluyordu. Köy, ortak savunma alanıyken kent savunmayla birlikte organize saldırı merkezi hâline geldi. Savaş ile kente bağlı arazi ve kaynak hacmi artıyor, kentin kurallarının dışındaki popülasyon olarak *barbaroi* (barbar) icat ediliyor ve böylece kölelik meşrulaşıyordu.

Bu mekânsal yayılımın sürekliliği Helen Uygarlığı ile birlikte *polis* imparatorluğa dönüştürecek ve insanlık tarihi öncekilerle kıyaslanamayacak ölçüde büyük bir düşünsel dönüşümün eşiğinden geçecektir. Etnisiteler karışacak, kentli *civitas* artık imparatorluğun tebası olacak, üretim yayılacak ve organizasyon genişleyecek, buna bağlı olarak ayrıcalıklı sınıf nicelik açısından büyüyecek ve zenginleşecek, dolaşıma açılan mekânın genişlemesiyle ticari hareketlerin miktarı artacak ve bireysel davranış kalıpları kentli olmaktan çok imparatorluğun konumuna uygun olarak değişecektir.

II) BİR İLK-TÜR OLARAK ROMA

Mekânsal birimler, komşuluk birimleri, yerel topluluklar, bireylerin değerini, beklentilerini, tüketim alışkanlıklarını, pazar donanımlarını ve bilinç durumlarını önemli ölçüde etkileyecek özel sosyal etkileşim ortamlarıdır (Harvey, 2002:161). Bu durumun önemini akılda tutarak, Helen Uygarlığının yegane mirasçısı olan Roma İmparatorluğu'nun kalbi olan Roma'da kentsel mekânın genişlemesiyle ilintili olarak tüm dönüşüm süreçleri kolaylıkla okunabilir. Modern dünyaya miras kalacak ilk büyük kent olan Roma mekânsal yayılımın hacmini doğrudan yansıtıyordu.

Mitolojiye göre Roma kenti M.Ö. 753'te Palatium'da yaşayan bir dişi kurdun emzirerek beslediği Romus ve Romulus adlı iki kardeş tarafından kurulmuştur. Romulus gelecekte kurulacak olan kentin yerini gösteren bir çizgi çizmiş, daha sonra da bu çizgiyi geçerek kendisini küçük düşüren Romus'u öldürmüştür. Ancak tarih biliminin verilerine göre kent, M.Ö. 8. yüzyıl civarında Etrüksler tarafından, Tiber'in ağzının yakınlarında, bataklıklara bakan yedi tepe üzerine yerleşmiş olan köylülerin yaşadığı birkaç köyün birleşmesiyle oluşmuştur (Kılıçbay, 1993:21).

Roma İtalya yarımadasındaki diğer kentlerle savaştıktan ve fetihlerde başarılı olduktan sonra yavaş yavaş tüm Akdeniz bölgesine egemen olmuştur. Emperyal yayılma arttıkça Roma kenti de zenginleşip mekânsal olarak genişlemeye başlamıştır. Tiber civarındaki bataklıklar kurutulmuş ve asli kentsel yapılar inşa edilmiştir. Roma kenti ilerleyen yüzyıllarda dünyanın diğer bölgelerine bir karayolu ağıyla da bağlanmıştır. Ünlü Roma yollarının Ostia limanıyla bağlanması deniz ticaretinin nimetlerini kente ulaştırmış ve böylece kent finansal olarak daha güçlü bir hâle gelmiştir. Böylece kısa zamanda kentin

nüfusu bir milyona ulaşmıştır ki bu durum dönemin koşullarını düşünürsek muazzam bir rakama karşılık gelir (Kılıçbay, 1993:72). Büyüyen kentin savunma harcamaları da zaman içerisinde büyümüş ve kent büyük surlarla çevrilmiştir. Böylece Roma Servius suru adı verilen bir surla kuşatılmış olarak denizden 25 km içeride Tiber yatağının tepeler arasında daraldığı bir arazide kurulmuş oldu. Yine de Roma en geniş sur hattına (19 km’lik Aurelianus suru) ancak Kavimler Göçüne yakın bir dönemde kavuşacaktır (Roma tarihiyle ilgili olarak bkz: Livius, 1992:Kitap I).

Öncelikle Romalıların *civitas politis* (vatandaşların yaşadığı politik mekân) ve *territorium* (bölge, bağlı toprak) olarak ikiye ayırdıkları kentle ilgili görüşlerinin iki başlı olduğunu belirtmekte yarar vardır (Corbier, 2000:213). İki hayat tarzından - *rustica* (kırsal) ve *urbana* (kentsel) - köye ait olanı orijinaldir, çünkü bu insanın değil ilahi doğanın yarattığı birşeydir. Bu açıdan kent bir aylıklık merkezidir ama aynı zamanda da görgülü ve nazik davranışların da öğrenildiği yerdir (Wallace-Hadrill, 2000:251).

Roma, Weber’in ekonomik anlamıyla kent tanımına (“İktisadi bir tanımlamayla şehir, sakinlerinin hayatlarını tarımdan değil, esas itibariyle ticaret ve alışverişle kazandıkları bir yerleşim yeridir.” (Weber, 2003:86)) birebir uymakla beraber modern kentlerden farklı olarak kent bazlı ekonomik çıkarların politik süreçle doğrudan alakası yoktur, kır bazlı ekonomik çıkarların vardır (Wallace-Hadrill, 2000:245-249). Bu açıdan soyluların ticaretle değil tarımla uğraşmaları hoş görülmekle beraber, soylular yine de yılın bir kısmını kentte geçirmek zorundadır. Bu ticari olarak faal sınıfla iletişimin bir gereğidir (Wallace-Hadrill, 2000:254). Siyaset algısı da Yunan *polis*inden farklı olarak “erdem ya da bilginin peşinde olmak” olarak belirlenmemiş, siyasal faaliyet ağırlıklı olarak güç ve kişisel çıkarla ilgili olarak görülmüştür (Tannenbaum ve Schultz, 2008:110).

Sonuç olarak kent toplumunun karmaşık yapısı kentin fiziki karmaşıklığında yansır. Sosyal ve ekonomik ilişkiler yapılanmış bir çevre gerektirir. Yanaşma, hamisini belli bir zamanda belli bir yerde bekleyeceğini bilmelidir, alışveriş eden, ticaret saatleri içinde pazarı bulmalıdır vb (Perring, 2000:279 ve devamı). Bu yapılanmış çevre, Roma dünyasında, döneminin en gelişmiş formunu bulmuştur.

Roma, modern kentin atasıdır, onların kurum ve yapılarının bir tür “ilk taslağı”dır (Kılıçbay, 1993:19). Roma kent planına bakıldığında ilk göze çarpan yapılar ve bu yapıların konumlanması tamamen bu kentin sosyo-politik yapısına göre şekillenmiştir. Roma, bir tür ideal kent olarak algılanarak Roma’ya içkin olan yapısal özellikler, imparatorluğun çatısı altındaki diğer kentlerde de yansıtılmıştır. Hatta bu anlamda Romalı mimarlara kılavuzluk edecek bir eser bile bulunmaktaydı: *De Architectura Libri Decem* (Mimarlık Üstüne On Kitap), Vitruvius tarafından kaleme alınmış, mimarlık kuramını konu alan ilk çalışma olarak dikkate değerdir (Alsaç, 2007:111). Roma ve Roma’yı model alan kentlerde ortak olarak görülen açık ve kapalı mekânların başlıcaları, saray, *apothecary* (ilkel hastane), arena, forum, *insulae* (apartmanlar), villalar, tapınak, amfiteyatro, ve hamamlardır.

Eğer sosyal bölünme düzeyiyle paralel olarak, aşağıdan yukarıya doğru bir tanımlamalar silsilesi yapmak gerekirse, öncelikle *insulae*dan başlamak lazım gelir. *Insulae* aşağı sınıftan kitlelerin yaşamaları için yapılan genellikle tek ya da iki odalı katları bulunan apartmanlardı. *Patriciler* (soyly yönetenler) paraları ve köleleri sayesinde konforlu bir yaşam sürerken *plebler* (genellikle ticaret ve zanaat erbabı olan yönetilenler) ise bu karanlık izbe mekânlarda yaşam savaşı verirdi. Asgari şartları ancak karşıladığından bu mekânlar genellikle sadece geceleri uyumak için kullanılırdı. Şehrin büyük kısmı doğal olarak *insulae*dan oluşmakta ve bu yapıların en alt katları dükkan olarak kullanılmaktaydı. Çoğu *insulae* kanalizasyona bağlanmaz ve yapısı gereği zor ısınırdı. Asgari yaşam şartlarını karşılayan ancak yaşamaları zor mekânlar olan bu binalar hiçbir şekilde kamu görevlileri tarafından denetlenmez, kentin merkezinde ve geniş bir alana yayılmış olmalarına rağmen bu binalara çok sık bakım yapılmazdı.

Arenalar Roma kentlerinin kalbini oluştururdu. Gerek gladyatör dövüşleri, panayırılar ve çeşitli eğlenceler için, gerekse de olağanüstü durumlarda vergi toplamak veya seçimle iş başına gelen devlet ajanlarının gövde gösterileri için kullanılan mekânlar olan arenalar, tüm halkın serbestçe girebildiği (ancak oturma planında yine sınıfsal bölünmeye dikkat edilen) kentsel açık mekânların en önemlilerinden biriydi (Arena ve villa ile ilgili olarak bkz: Bumin, 1990:46).

Pagan Roma’da halk birden çok tanrıya inansa da kentin ruhunu belirleyici olan tanrı için tüm halk tabakalarının girebildiği görkemli bir tapınak inşa edilirdi. Bu tapınaklar genellikle Roma sanatının tüm

incelikleriyle donatılırdı ve dolayısıyla inşası en maliyetli olan kamu kurumlarıydılar. Panteondan çeşitli tanrılara adanmış tapınaklar, büst ve heykeller ve sunaklar arasından baş tanrı olan Jupiter'e ilişkin olanlar daha fazla ön plana çıkmaktaydı. Jupiter'in heykeli tüm kente tepeden bakmaktaydı.

Ancak Roma sanatının açığa çıktığı asıl yer olan amfiteyatro, orta-üst kesim halkın girebildiği kültürel etkinliklerin düzenlendiği açık alanlardır. Genellikle çok iyi bir akustiğe sahip bu mekânlarda, tiyatro eserleri sahnelenir, halkın çoğu okuma yazma bilmediğinden ya da okumayı pek sevmediklerinden, yetenekli bir okuyucu tarafından yüksek sesle okunan kitaplar burada dinlenirdi (Roma tapınak ve amfiteyatro dizaynları hakkında detaylı bir çalışma için bkz: Campbell, 1998).

Villalar ise kentin dışında ya da dışı yakın en güzel bölgelerine inşa edilen, son derece konforlu, üst tabakadan insanların kullanımına sunulan konutlardı. Villanın inşası çok katı kurallarla belirlenmiş ve bu kurallara uymayan villaların yapımı yasaklanmıştı. Örneğin villa sürekli olarak güneş alacak bir yere konumlandırılmak zorundaydı ve kanalizasyon bağlantısı kurulmalıydı. Su kaynağına yakın olmalı ve *paterfamilias* (aile babası) için ayrı bir kata sahip olmalıydı. Villaya bir verandadan girilirdi. Asli öneme sahip olan oda *atriumdu* (üstü açık avlu), geniş bir dikdörtgen biçimindeydi ve tavanında gökyüzüne açılan bir boşluk bulunmaktaydı. Çatı bu boşluğa doğru kavisli inşa edilir ve taştan yapılmış bir sarnıcın içine yağmur suyu dolardı. Villa kompleksinin diğer asli odaları atriuma açılırdı. Girişin hemen karşısında ziyafetlerin çekildiği görece küçük bir salon bulunur, buradan da bahçeye çıkılabilirdi. Konutun asıl sosyal merkezi çeşitli sütunlarla çevrelenmiş olan bu bahçeydi. Villalara mutlaka hamam yapılır ve hamam dahil tüm bina yerin altına döşenmiş kanallar vasıtasıyla geçen sıcak havayla ısıtılırdı. Villalar bütün büyük kentlerde değil, yalnızca idari rolü olan kentlerin dışında bulunurdu (Millett, 2000:175).

Roma Uygarlığının en önemli göstergelerinden olan hamamlar villaların ve sarayların içinde bulunmakla beraber bu mekânlarda yaşayamayanlar için kentin merkezine de çok sayıda ve daha büyükçe inşa edilirdi. Hamamlara giriş ücretli olduğundan üstü örtülü bir sosyal dışlama buralarda da gözlemlenebilir. Hamamlar sıcak ve soğuk odalar olmak üzere iki ana sektörden oluşur, bunların haricinde bir de masaj odaları ve kütüphane bulunurdu. Lükse düşkün

Romalıların öğlene kadar vakit geçirdikleri forumdan sonra ikinci mekân olan hamamlar, sürekli olarak tadilat altında tutulur ve masrafları vergilerle ya da doğrudan bağışlarla halk tarafından karşılanırdı.

Yıkanmak gündelik yaşama ilk olarak Antik Yunan'da girmişti. *Poliste* hamam olarak kullanılan ve yıkanarak temizlenmeye yarayan özel yerler yapılamaya başlanmıştı. Antik Yunan'da neredeyse tüm kentlerde halk hamamları mevcuttu ve buralar hem yıkanma hem de yüzme amacıyla kullanılırdı. M.Ö. 1700-1400 arasında, Girit'teki Knossos ve Phaistos'ta, Yunanistan'daki Pyros ile Tiryns kentlerinde akarsuyu kullanan ve kirli suyu dışarı akıtmaya yarayan arkları bulunan hamamlar vardı. Ancak Romalılar hamam inşası konusunda Antik Yunanlılardan daha uzmanlaşmışlardı. Zengin Romalıların villalarına hamam yaptırılmaları M.Ö. 3. yy'da başlar. Bu hamamlardaki su büyük ocaklarla ısıtılır, buhar ve dumandan oluşan sıcak hava karışımı döşemenin hemen altındaki kanallardan geçerek hamamın sıcak kalmasını sağlardı. Roma hamamları abartılı ve gösterişliydi, bunların döşemeleri değerli taş ve mermerlerle, duvarları da çeşitli mozaiklerle kaplıydı. Bu hamamlarda sıcak ve soğuk sektörlerin yanı sıra yüzme havuzları da bulunmaktaydı. *Thermae* denilen halk hamamları temizlik işlevinin yanısıra buluşma ve eğlence mekânı olarak da işlev görmekteydi (Evans, 1997:9-10).

Caracalla döneminde inşa edilmiş *thermae*lerin kalıntıları bugün hala varlıklarını korumaktadır. Güzel dizayn edilmiş bahçeler içindeki bu hamalara su, su kemerleri vasıtasıyla sarnıçlardan gelirdi. Romalıların yıkanma konusunda abartıya kaçtıkları da bilinmektedir. Zengin erkekler şarapla, kadınlar ise sütle yıkanırldı. Hatta Nero'nun karısı Poppaea Sabina'nın eşek sütüyle yıkanabilmesi için 500 eşek beslediği rivayet edilmektedir (Dio, 1925:61 ve 64. bölümler).

Genellikle kentin tam merkezinde yer alan *forum*, kamu işlerinin konuşulduğu, çeşitli ekonomik işlerin görüldüğü ve alışverişin yapıldığı geniş açık alanlardı. Buralar her daim hararetli tartışmaların ve kıyasıya pazarlıkların yapıldığı mekânlardı (Dürüşken, 2009:276). Foruma girişte herhangi bir kısıtlama olmamasına rağmen, forumun dizaynı, aşağı tabaka halkı dışlar nitelikteydi. Örneğin forumun, kamu işlerinin görüldüğü merkezinin arkasında eğer *insulae* varsa, merkezin arkasına bu yapıların

görülmemesi için yüksekçe bir duvar inşa edilirdi. *Respublicanın* (cumhuriyet) yıkılmasından sonra kentin biçiminde önemli değişimler görüldü. Her bir imparator kendi adlarını taşıyan görkemli binalar yaptırmaya başladı. Hatta Roma Forumu daha sonra Augustus, Vespasianus ve Traianus'un inşa ettireceği forumların yanında epey küçük kalacaktı. (Connolly ve Dodge, 1998:109 ve sonrası)

Apothecary genellikle günümüzün hastane benzeri olarak hizmet veren mekânın adıdır. Ancak bu sağlık hizmeti Roma'da halkın tamamını kapsayacak bir biçimde verilmiyor, *apothecary*den sadece varlıklı kimseler faydalanabiliyordu. Bu nedenle halkın tamamını ilgilendiren genel sağlık Roma'da en az rastlanan şeylerin başında geliyordu. (McClellan ve Dorn, 2006:99-101)

Roma kentinin en önemli kapalı mekânı olan saray ise, *magistratus* (yargı ve yürütme yetkisine sahip üst düzey yönetici), *senator*, ya da varsa kentin diğer yöneticilerine ayrılmış alanlardı. Sarayın konumu kentin merkezinde olmamakla beraber yine de merkezden çok uzak olmayan, kenti gören bir yerdedi. Saraylar halka kapalı, tamamen siyasal ve ekonomik elitin girebildiği ve bir tür konut olmaktan ziyade idari işlerin görüldüğü bir kamu kurumu niteliğindedi. Sarayların en göze batan özelliği her yerinin çeşmelerle donatılmış olmasıydı. Çeşme ve havuzlar Romalı için çok farklı bir değere sahipti, çünkü Corbier'e göre "akan su Akdeniz sosyalliğinin, kentsel rahatlığın ve kent kültürünün ögesi idi. Gerekirse çok uzaklardan ve büyük masraflarla döşenmiş borularla bile su getirilirdi" (Corbier, 2000:225).

Roma'da artık bir kentin zenginliği arazisinin genişliği ve nüfusuyla ölçülüyordu (Corbier, 2000:220). Dolayısıyla zenginleşmek isteyen Roma'nın iki temel hedefi vardı artık: mekânsal yayılma ve nüfus artışı. Roma, Antik Yunan Uygarlığı ve Etrüsk-Kelt kültürlerinin bir birleşimi olarak ortaya çıkan bir şehir devlet(çik) iken kentsel zenginliği saylayacak olan bu iki hedef, Roma'nın hızla yayılarak bir imparatorluğa dönüşmesine yol açmıştır. Ancak bu büyüme mekân ile bağımlı "benlik" duygusunun ölümüne yol açacaktı. Mekânsal bölünme, zaman içerisinde nüfus artışıyla da birleşecek ve kent, zenginleştikçe kendi halkına yabancılaşacaktı. Böylece benlik duygusu kopmuş olacak ve kentin transandantal varlığı *civitas*tan ayrı bir bütünlük arz edecektir.

III) SOSYAL BÖLÜNMENİN KAÇINILMAZ SONUCU

Kenti zenginleştiren bir faktör olarak nüfusun artışı sadece Romalı *civitas*a bağlı bir değişken değildi. Askeri yayılmanın ve ticaret hacminin artmasının doğal bir sonucu olarak Roma'da artık farklı dilleri konuşan, farklı tanrılara tapınan ve farklı etnik yapıya sahip olan ciddi bir nüfus da ortaya çıkmıştı. Popülasyon artışının “karışma”yla beraber oluşması, pek de Marxist olmayan bir anlamıyla, *civitas*ta “yabancılaşma”ya yol açtı. Artık o eski Romalılık yok olmuş, Roma *Benin* kenti iken *Herkesin* kenti hâline gelmiştir. Buna paralel olarak kentsel mekânın büyümesi, ortak kullanım noktalarının ayrışması ve uzaklaşmasının üstüne binen emperyal kültür, Roma kentinin çehresini tamamen değiştirmişti. Artık imparatorluk *centurion*ları (üst düzey lejyoner) ve *legionario* (lejyoner) taburlarının askeri törenleri, kent içi içtima alanları, kentin hemen yakınında bulunan kışlalar ve yükselen surlar kentin halktan kopup *caesarın* (imparator) kimliğiyle bütünleşmesine sebep olmuştur. Artık *civitas* küçülmüş, *caesarın* Roma'sı büyümeye devam etmektedir. Kente yönelik benlik duygusunu yok eden ikinci faktör de budur. Roma artık hem “herkesin” yaşadığı hem de “imparator”a ait olan kentin adıdır.

İçsel benlik duygusunun yaşanılan mekânla olan ilişkisinin kopması, mekânın ötelenmesine ve bireyin zihninden ve mülkünden ayrışarak kentin kendine özgü bir kişilik kazanmasına ve tamamen bağımsızlaşmasına yol açmıştır. Kent artık, insanların ortak yaşama amacıyla bir araya geldikleri mekân değil, insanlardan tamamen bağımsız bir varlığı olan, nefes alan, nabızı atan, canlı bir kendinde-varlık konumuna gelmiştir. Kentin, bu “yüce” ve “karşı konulamaz” varlığı, içinde yaşayan alt tabaka insan kitleleri için başlıbaşına bir tehdit unsurudur. Çünkü bu aşamadan sonra hayatta kalabilmek, o kentle başa çıkabilme mücadelesinin sonucuna endekslenmiştir.

Bu anlamda kentin transandantal bir kişilik kazanması da sosyal bölünmeyi tetikleyici bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Artık kentte hayatta kalabilen ve kalamayan olacaktır. Kentin kapalı mekânları iktidarın kapalı mekânları hâline dönüşecek ve bu mekânlar iktidar ilişkilerinin kurumsallaşmasına katkı sağlayacaktır.

Unutulmaması gereken nokta Roma'da bu mekânsal dışlamanın *de jure* niteliğinin olmamasıdır. Herhangi bir yasal sınırlama veya yaptırım olmadığı hâlde mekânsal bölünme *de facto* işler; yani bölünmenin temeli hukuki yapı değil sosyal yapıdır. Bu bölünme toplum yapısının antagonizmaya

evrilmesinde doğrudan etkili olmasa bile bahsi geçen bölünmüş yapının izlenebilmesini kolaylaştırmaktadır.

Bu noktada Marx'ın antagonizmik toplum yapısının çöküşe mahkum olduğu iddiası geçerlilik kazanmaktadır. Roma toplumunda yöneten-yönetilen ayrımı keskin hatlarıyla ortaya çıktığı andan itibaren sosyal dekadans süreci başlamış, nihayetinde de bu, Roma'nın çöküşüne giden yolu açmıştır. Patrici ve plebler arasındaki geleneksel çatışmayla büsbütün alevlenen toplumsal eşitsizlikler sonunda ülkenin kalbinde gittikçe artan kargaşalara yol açtı. Roma toplumu artık üç sınıfa bölünmüştü: sayıları gittikçe azalan kentliler, büyük toprak sahipleri ve toprağı işleyen kolonlar. Daha sonraları imparatorluğun Hristiyanlaşması (Hristiyanlık tabanda yayılıp Roma'yı ele geçirmemiştir, aksine yukarıdan aşağı yerleştirilmiştir. Bu dine mensup olmak ilk dönemde Romalı soylular arasında modaydı. İlgili konu için bkz: Carcopino, 1967:154) ve akabinde gelen barbar saldırıları Roma'nın ekonomik ve askeri gücünü de yok etmiş ve böylece *Orbis Romanus*'un sonu gelmiştir. Kaçınılmaz sonu Pirenne şöyle anlatır: “Beşinci yüzyılın başında herşey olup bitmişti. Bütün Batı istila edilmişti. Roma eyaletleri Germen krallıklarına dönüşmüştü. Vandallar Afrika'ya, Vizigotlar Akitanya ve İspanya'ya, Burgondlar (ya da Burgundiyalılar) Ron vadisine, Ostrogotlar İtalya'ya yerleştiler” (Pirenne, 2011:13-14).

SONUÇ

Zamanda uzun bir sıçrama yaparak modern kentin dokusuna göz atmak ilk büyük kentten, günümüzün büyük kentlerine doğrudan bir bağlantı kurmak açısından epey faydalı olacaktır. Toplumun teknik ve örgütsel temeli değiştikçe, toplumsal farklılaşmanın potansiyelini yaratan sosyal ilişkilerde de buna paralel değişimler görülecektir (Harvey, 2002:154). Oluşan bu farklılıklar akılda tutularak modern kent ve kentin arketipi olan Roma arasında bazı benzerlikler saptanabilir.

Modern çağın büyük kentleri Roma'nın özellikleri ve Roma sonrasında ortaya çıkan kentsel mekânları da içermektedir. Emperyal dönemin en büyük kentsel işareti olan meydan ve (Michel Foucault'nun *Surveiller et Punir*'de anlattığı) kapitalizmin yarattığı iki kapalı mekân olan hapisane ve tımarhane de artık kentin içeriğinde bulunmaktadır. Yine sisteme eğitilmiş iş

gücü katmak ve ulus-devlet döneminde ortaya çıkan “resmi ideoloji”yi genç dimağlara benimsetmek için kullanılan okul da artık modern kentin olmazsa olmazlarından. (Bourdieu, 2005:36-41)

Bugün arenanın yerini stadyumlar, forumun yerini alışveriş merkezleri almıştır. Ancak sosyal bölünmeyi tetikleyen yeni mekânların sayısı da hızla artmaktadır. Hamamların yanısıra, lunaparklar ve çeşitli eğlence mekânları, amfiteyatroların yerine tiyatro ve sinema salonları fazlaca bulunmakta, sarayların yerine sayıları daha da fazla olan hükümet ve belediye binaları inşa edilmekte, tapınakların sayısı hızla artmakta, üst gelir grubu ve düşük gelir grubunun konutları birbirinden epey uzak alanlara inşa edilmekte ve nitelikleri arasındaki fark da gün geçtikçe açılmaktadır. Kamusal hayat artık kentin yapısı tarafından şekillenmekte ve belirlenmektedir. Modern kentler, sinema, tiyatro, hamam, pazar, alışveriş merkezleri, eğlence merkezleri, restoranlar, barlar, banliyöler, apartmanlar, stadyumlar, hükümet binaları, meydanlar, geniş caddeler, sanayi siteleri, otoyollar, tapınaklar, hapishaneler, tımarhaneler, hastaneler, okullar vs. pek çok ayrışma yapısını içinde barındırmaktadır.

Yine Roma’daki gibi bu mekânsal bölünmeyi *düzenleyen* yasal bir mekanizma (resmi binalar hariç) mevcut değildir. Bu bölünme sosyal mekanizmalar üzerinden işlemektedir. Örneğin belli bir gelir seviyesinin altında bulunan insanların alışveriş merkezlerine girmesini engelleyecek bir düzenleme yoktur, ancak bu insanlar alışveriş yapmasalar bile alışveriş merkezlerine girmekten kaçınmaktadırlar. Peki bu kaçınmanın sebebi nedir? Alışveriş merkezleri artık belli gelir seviyesine ulaşmış insanlara hizmet eden mekanlar; buralardan alışveriş yapmak da belirli bir biçimde giyinip davranmayı gerektiren bir tür ritüel hâline dönüşmüştür. Bu ritüelin gereklerini yerine getiremeyecek durumda olanlar bu mekânlarda bulunmaktan kaçınmak zorunda kalmışlardır. Modern kentlerin hemen hemen tüm açık ya da kapalı mekânlarında bu tür *kendiliğindenleşmiş* bölünmeler gözlemlenebilir. Bölünmenin modern toplumlar için tehlikeli yönü de zaten bu kendiliğindenleşmede yatmaktadır.

Tüm bu yapısal bölünme büyük kente ait benlik duygusunu yok ederek kenti ve kentin içindeki kitleyi transandantal biçimde canlı kılmakta ve insana içsel olan yaşama dürtüsüne meydan okumaktadır. Tam da bu anlamıyla kent, Marxist teoride devrimin merkezi olarak belirlenmiştir (Bumin, 1990:93-94).

Ancak modern kentlerde durum daha farklı olabilir. Kentsel ve mekansal bölünme modern kentlerde de aynen görülmekle beraber mekânlar arası geçişkenliği sınırlayacak kurumlar antikiteye oranla daha belirsizdir. Büyük çaplı sosyo-ekonomik ve politik dönüşümler vuku bulmadıkça *farkedilmeden* varlığını sürdüren ve derinden işleyen bu mekânsal bölünme her jenerasyonda kendini yeniden yaratmaya devam edecektir. Farkedilmeme faktörü bu duruma savaşılmaması, muhalif olunması güç bir hâl kazandırmıştır. Bu görünmez duvara çarpan kimseler modern kentlerde, “şehir hayatının karışık bünyesine intibak edebilmek için büyük zorluklarla karşılaşacaklar”dır (Harrington, 1969: 77). Bilhassa, kentin göçmenleri, işçileri ve diğer sosyo-ekonomik olarak dezavantajlı konumda olan sakinleri, kentin ilerlemesine katkı sağladıkları ölçüde kente dahil olamamaya ve ondan fayda görememeye devam edecektir. (Harrington, 1969: 74). Dolayısıyla modern kentlerin antagonizmik yapısının mutlak anlamda bir devrimle sonuçlanıp sonuçlanmayacağını ancak zaman gösterecektir.

KAYNAKÇA

- AKIN, Mahmut Hakkı. (2009). Siyasetin Mekânı Kent. *Hece* (150-151-152).
- ALSAC, Üstün. (2007). Ütopya ve Kent Düzenlemesi Konusunda Bir Söyleşi. A. Mengi (Dü.) içinde, *Kent ve Politika*. Ankara: İmge Kitabevi.
- BOURDIEU, Pierre. (2005). *Pratik Nedenler*. (H. U. Tanrıöver, Çev.) İstanbul: Hil Yayın.
- BUMİN, Kürşat. (1990). *Demokrasi Arayışında Kent*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- CAMPBELL, Jonathan. (1998). *Roman Art and Architecture - From Augustus to Constantine*. North Shore: Pearson Education New Zealand.
- CARCOPINO, Jerome. (1967). *Daily Life in Ancient Rome: The People and the City at the Height of the Empire*. (H. T. Rowell, Dü., & E. O. Lorimer, Çev.) Harmondsworth: Penguin Books.
- CONNOLLY, Peter, & DODGE, Hazel. (1998). *The Ancient City: Life in Classical Athens & Rome*. Oxford: Oxford University Press.
- CORBIER, Mireille. (2000). Kent Arazi ve Vergilendirme. J. Rich, & A. Wallace-Hadrill (Dü.) içinde, *Antik Dünyada Kırsal ve Kent* (L. Özgenel, Çev.). İstanbul: Homer Kitabevi.
- DİO, Cassius. (1925). *Roman History VIII: Books 61-70*. (E. Cary, Çev.) Cambridge: Loeb Classical Library.
- DÜRÜŞKEN, Çiğdem. (2009). Roma'nın Dilinden Anlamak. *Hece* (150-151-152).
- EVANS, Harry B. (1997). *Water Distribution in Ancient Rome*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- HARRİNGTON, Michael. (1969) *Amerikadaki Sefalet*. (H. Çölgeçen, Çev.) İstanbul: Habora Kitabevi Yayınları.
- HART, Paul K., & REISS, Albert. (2002). Kentsel Yerleşimlerin Tarihi. B. Duru, & A. Alkan (Dü.) içinde, *20. Yüzyıl Kenti* (B. Duru, & A. Alkan, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- HARVEY, David. (2002). Sınıfsal Yapı ve Mekânsal Farklılaşma Kuramı. B. Duru, & A. Alkan (Dü.) içinde, *20. Yüzyıl Kenti* (B. Duru, & A. Alkan, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- KILIÇBAY, Mehmet Ali. (1993). *Şehirler ve Kentler*. Ankara: Gece Yayınları.
- KOCACIK, Faruk. (1997). *Toplumbilim Ders Notları*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- LIVİUS, Titus. (1992). *Roma Tarihi: Şehrin Kuruluşundan İtibaren* (Cilt I). (S. Şenbark, Çev.) İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

- McCLELLAN, James E., & Dorn, Harold. (2006). *Science and Technology in World History: An Introduction*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- MILLETT, Martin. (2000). Roma Kentleri ve Arazileri. J. Rich, & A. Wallace-Hadrill (Dü.) içinde, *Antik Dünyada Kırsal ve Kent* (L. Özgenel, Çev.). İstanbul: Homer Kitabevi.
- PERRING, Dominic. (2000). Roma Kentlerinde Mekânsal Organizasyon ve Toplumsal Değişim. J. Rich, & A. Wallace-Hadrill (Dü.) içinde, *Antik Dünyada Kırsal ve Kent* (L. Özgenel, Çev.). İstanbul: Homer Kitabevi.
- PIRENNE, Henri. (2011). *Ortaçağ Kentleri*. (Ş. Karadeniz, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- TANNENBAUM, Donald, & Schultz, David. (2008). *Siyasi Düşünce Tarihi*. (F. Demirci, Çev.) Ankara: Adres Yayınları.
- WALLACE-HADRILL, Andrew. (2000). Roma Kentinde Seçkinler ve Ticaret. J. Rich, & A. Wallace-Hadrill (Dü.) içinde, *Antik Dünyada Kırsal ve Kent* (L. Özgenel, Çev.). İstanbul: Homer Kitabevi.
- WEBER, Max. (2003). *Şehir: Modern Kentin Oluşumu*. (M. Ceylan, Çev.) İstanbul: Bakış Yayınları.
- WIRTH, Louis. (2002). Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentleşme. B. Duru, & A. Alkan (Dü.) içinde, *20. Yüzyıl Kenti* (B. Duru, & A. Alkan, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- YÖRÜKÂN, Ayda. (2006). *Şehir Sosyolojisinin ve İnsan Ekolojisinin Teorik Temelleri*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

